

Bir Kitabın Eleştirisinin Eleştirisi ya da Akademik Camianın Hezeyanları

Sezai Engin*

İslamî ilimlerin teşekkülünde ve sistematik kazanmasındaki en önemli etken şüphesiz ihtilâflardır. Bu ihtilâflar kaçınılmaz olarak eleştirinin ortaya çıkışına ve gelişimine zemin hazırlamıştır. İhtilâf kültürüne eşlik eden eleştiri, farklı ekollerin ve mezheplerin oluşumunda etkin rol oynamış, İslâm düşüncesinin her daim canlılığını korumasına araç olmuştur. Sahâbe döneminden başlayarak gelişimini sürdüren eleştiri olgusu, sonraki asırlarda ilim geleneğinin merkezine yerleşmiş ve âdeta bir otokontrol görevini üstlenmiştir. Bu sayede her söz ve görüş tartışılmış, gerektiğinde eleştirilerek eksik yönleri ortaya konulmuştur.¹

Eleştiri/tenkitin önemine dair yukarıda cümleler bendenize aittir. Editörlüğünü yaptığım çalışmada, eleştiri olgusunun ve pratiklerinin İslâm düşüncesi ve bilimlerine neler kazandırdığını sunmaya çalışmıştık. Dolayısı ile eleştiri faaliyetinin önemini ve geliştiriciliğini gayet iyi biliyorum. Lakin modern dönemde yapılanlar ile klasik dönem eleştiri pratikleri arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Nezaket ve saygı konusuna hiç girmeyeceğim, çünkü şahsî bir tercih olarak değerlendiriyorum bunu. Yani münekkit, yazara saygı göstermek zorunda değil bence. Ben, hocası Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) üzülmesin diye ona yönelik tenkitlerini onun ölümü sonrasında neşreden İbn Mâkûlâ (ö. 475/1082'den sonra) nezaketi beklemiyorum kimseden elbette. Fakat ortaya konan esere kesinlikle saygı duyulmalı. Bir esere saygı duymanın yolu ise, onun hakkında konuşurken ya da yorum yaparken konuya dair bir yeterlilik

* Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, sezaiengin52@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-3716-483X.

1 Eleştirinin İslam tarihindeki önemi, pratikleri ve seyrine dair bolca örnek için bk. Kolektif, *İslam İlim ve Düşünce Tarihinde Eleştiri Geleneği*, ed. Sezai Engin, (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019). Hadis tarihinde eleştiri geleneği için ise aynı eser içinde tarafımızdan kaleme alınan "Talebe-Hoca İlişkileri Özelinde Hadis Tarihinde Eleştiri Olgusu" bölümüne bakılabilir.

taşımaktadır. Klasik dönemde eleştiri, genelde bu şekilde cereyan etmiştir. Cerh/ ta'dil uzmanı yine bu alanda ihtisas ya bilgi sahibi tarafından eleştirilmiş; usûlcü yine bir usûlcü; mevzû hadis uzmanı yine bu alanda uzman biri tarafından tenkit edilmiştir. Ayrıca klasik dönem ulema, çoğunlukla eleştiri konusu yaptığı alan ya da eser ile ilgili tashih ve tenkit içeren yeni bir eser telif etmiştir. Kısacası alana hâkim kişiler kendinde eleştiri hakkını görmüştür.

Günümüzde yapılan eleştirilerde alan ya da konu perhizi ne yazık ki gözetilmiyor. Herhangi bir alanda tez yazan ya da araştırma yapan biri çıkıp, hiçbir alt yapısı olmayan farklı bir konuda, çalışmanın zorluklarını, dezavantajlarını bilmeden cüretkâr bir şekilde yorumlar yapabiliyor. Dolayısı ile çalışmanın hakkını teslim etmekten çok uzak bir görüntü sergileniyor. Diğer taraftan işin içine önyargılar ve önceye dayanan hesaplaşmalar da dâhil edilince vahim bir tablo ortaya çıkıyor. Gelelim bu yazının telifindeki arka plana. 2015 yılında başladığım bir makaleden yola çıkarak, hadis alanında hâşiye ve ta'likalara dair bir çalışma yapılmadığını gördüm. Bunun üzerine *Hadis Şerh Gelenğinde Hâşiye ve Ta'likalar* kitabını hazırlamaya başladım. Yüzlerce müellif ve eserin kaynaklarda taramasını yaparak şimdiye kadar yapılmamış bir şeyi yani orijinal bir çalışmayı, bütün zorluklarını ve imkânsızlıklarını göze alarak alana kazandırmayı hedefledim. Bunu büyük ölçüde başardığımı düşünüyorum. Birçok master ve doktora öğrencisine konu çıkabilecek bir çalışma niteliği taşıdığı kanaatindeyim kitabın.

Şunu belirtmeliyim ki çalışma büyük oranda fihrist niteliği arz etmektedir. Klasik dönemde yapılan biyografik-bibliyografik çalışmalarda, bilindiği üzere kitâbiyât bilgisi verilmektedir. Günümüzde farklı alanlarda az da olsa bu tür çalışmalar telif edilmektedir. Hadis alanında ise modern dönemde literatür çalışmalarının sayısı yok denecek kadar az. Mücteba Uğur (ö. 2005) hocanın *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Mahmut Yeşil ve Zekeriya Güler hocaların bibliyografya çalışmaları dışında geniş bir literatür çalışması pek yok denilebilir. Bunlardan daha genel bir çalışma ise Kettâni'nin (ö. 1927) *Hadis Literatürü* adıyla çevrilen eseridir. Nâşir dipnotlara birçok kitâbiyât bilgisi eklemiş ve eksiklere ve bazı hatalara rağmen ciddi bir ürün ortaya koymuştur. Gerek klasik dönem gerekse yakın ve modern dönemde kaleme alınan bu tür eserlerde hataya düşme ihtimali çok yüksektir. Bu aslında, bu tür çalışmaların henüz baştaki bir zorluğudur. Lakin bu duruma rağmen, söz konusu eserler bize yol gösterici ve alan için vazgeçilmez kaynaklardır. Eksik ve hatalara rağmen hakları teslim edilir ve onlardaki bilgiler yeni ulaşılan verilerle güncellenir, yeni sonuçlar ortaya konulur. Ancak baştan hata aramaya ve eseri yermeye niyetli iseniz, telif türü ve süreçlerini göz önünde bulundurmadan, fütursuzca bir eleştiri haline girersiniz.

Marmara İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde (sayı 58, 2020) çalışmamla ilgili

yayımlanmış bir “makale” geçti elime. Makale olarak adlandırıyorum zira sayıdaki diğer kitap tanıtımları beşer sayfayken benim eser hayli ilgisini çekmiş olacak ki yazar ve dergi editörleri on dört sayfa ayırmışlar. Aslında bu durum bile çalışmanın alana katkısını gösterir nitelikte. On dört sayfalık bir değerlendirme yazısını hak eden bir eserin alana dair yeni bilgiler, tartışmalar veya sorunlar ortaya koyduğu fikrine ulaşmak zor olmasa gerek. Ancak bu durum her ne kadar düşünmek dahi istemesem de muhtemelen bilinçli olarak göz ardı edilmiş. Hakikaten eleştirinin faydasına inanan biri olarak, bu yazıyı kaleme almak istemedim ama kitap değerlendirmesinin teşekkülü ve arka planı ile ilgili farklı düşüncelerim ve sezilerim beni bir cevaba sevk etti.

Öncelikle şuna değineyim, yazar/münekkit² bir doktora öğrencisi. Bence bunun hiçbir sakıncası yok. Fakat yaptığı, devam ettiği hiçbir çalışmanın şerh geleneği ile en ufak bir ilgisi bulunmuyor. Biraz önce bahsettiğim perhiz durumu ile tam da bunu kastediyorum. Ben şuna inanıyorum, tanıtım ya da kritik yapacak birinin ilgili konuda donanımı ve çalışmaları olmalı ki eleştirileri tutarlı ve dengeli olabilsin. Herhangi biri ilgisiz olduğu bir alanda ya da konuda kalem oynatırken defalarca düşünmeli.

Genelde kitap kritiklerinde çalışmanın eksikleri yanında alana katkıları da gündeme getirilir. Münekkit, daha ikinci paragraftan eksikler demeye başlamış ve bunları sıralama yoluna gitmiş. “Çapraz okuma” diye bir şeyden bahsediliyor yazı boyunca. Hâlbuki yapılan eleştirilerin bu çapraz okuma konusuyla uzaktan yakından alâkası yok. Daha sonra da “eş zamanlı ve çapraz okuma” ibaresi geçiyor. Yine belirteyim, bu tür bir okumayı gerektirecek bir muhteva çalışmada yok. Şunu da söyleyeyim, bu çapraz ve eş zamanlı okuma konusunda münekkit tarafından bir pratik ve açıklama bekliyorum. Zira bu öyle çok bilindik ve tatbik edilen bir yöntem değil. Böyle bir çalışma örneği sunabilirse akademik camia için büyük bir kazanç olacağını düşünüyorum.

Çalışmanın başında kitabın, her eseri tanıtmaktan daha çok bir tespit faaliyeti, bir literatür çalışması olduğunu belirtiyorum. Buna rağmen münekkit her eserin neden tanıtılmadığını gündeme getirmektedir. Zannediyorum yaptığım açıklama bu eleştiriye gerek bırakmıyor. Sanırım “hızlı okuma”dan³ kaynaklı olsa gerek benim bu açıklamam dikkatlerden kaçmış. Çalışmada onlarca müellif ve eser zikrediliyor. Kitap bir literatür taramasıdır, üstüne basarak tekrar söylemek isterim.

Yazarımızın gündeme getirdiği diğer bir husus başlıklara neden numara koymadığını. Bu durum tamamen yayınevi editörünün tasarrufudur. Yayınevine

2 Yazı boyunca yazar ya da münekkit ifadeleri çoğunlukla eleştiri yazısının müellifi için kullanılacaktır.

3 Bu ibareyi tırnak içine almamın nedeni, bana yönelik “hızlı okuma” ithamıdır.

gönderdiğim orijinal dosyada başlıklar numaralı haldedir. Yayınevi tercihi ne saygı duymanın bir zorunluluk olduğunu doktora öğrencimiz ileride öğrenecektir. Münekkit giriş bölümünde bilgi dağınıklığı ve düzensizlikten bahsediyor. Sözü çok uzatmadan söyleyeyim. Böyle genel bir eleştiri olmaz. Meselâ hangi başlık olmalıydı ya da olmamalıydı veya hangi bilginin verilmesinde sıra ya da tedricilik gözetilmemiş. Bu tür somut bir tespit yapılmalı ki eleştirinin bir anlamı olsun.

Münekkite ait şu ifadelerle anlatılmak istenen net değildir:

Esasında yazarın tercih ettiği genelden özele doğru seyreden bu sunum tercihi, incelenen literatürün İslâm telif geleneğindeki konumunun görülmesi açısından isabetlidir. Ancak bu konuda yeterli özenin gösterilmemesi ve bilgilerin dağınık halde verilmesi, 20 sayfalık giriş bölümünün sonunda okuyucunun zihninde hâşiye ve ta'likalara dair net bir fikrin oluşmasını engeller.

Öncelikle; net fikirden kasıt nedir? Telif geleneği açısından ve literatür bilgisi açısından hâşiye ve ta'likalar spesifik ve girift bir konu değil. Hangi problemin çözümünü ve sonucu bekliyordunuz da bulamadınız, henüz giriş bölümünde? Zaten ben burada İsmail Kara hocanın yaptığı gibi şerh ve hâşiye telif geleneğinin kökenlerine ve tartışmalarına inmeyi hedeflemedim. Daha önce yapılmış bir şeyi yapmaya gerek olmadığını düşündüm. Bu ilmî ve akademik açıdan malumun ilâmı ve tekrar olmaz mı? Konuyu alanda yapılmış referans çalışmalar üzerinden özetleyip, asıl konu, yani hadiste hâşiye ve ta'lika literatürüne geçmeyi hedefledim. İki; hangi okuyucunun zihninden bahsediliyor? Bu çok sübjektif bir yorum değil midir? Siz anlamadınız veya aradığınızı bulamadınız diye böyle genelleseyici bir eleştiri yapmak insaf sınırları içinde midir? Kitabı okuyan kaç kişinin görüşüne başvurulup, böyle bir sonuç elde edildi, merak ediyorum. Kısacası münekkiti insâf ve itidâle davet etmek istiyorum.

“Bu durumun muhtemel sebebi, yazarın, ilgili literatüre ait tarihi, çağdaş birkaç araştırmadan hareketle ortaya koyma çabasıdır.” tespitinin yanı sıra yazar ilk paragrafta “Hadis araştırmaları söz konusu olduğunda şerh literatürü üzerine yapılmış kapsamlı çalışmaların sayısı oldukça azdır.” demektedir. Hâlbuki, “Giriş” bölümündeki yirmi sayfada kırk kaynak kullanmışım ve bunlar şerh ve hâşiye alanında yapılmış en önemli çalışmalar, “Çağdaş birkaç çalışma” denilen tam kırk kaynak eser. Diğer taraftan hadis alanında şerh literatürü üzerine yapılan çalışmaların azlığından dem vurulurken, fazla kaynak talebinin anlamını çözmekte hakikaten çok zorlanıyorum. Diğer bir ifadeyle münekkit zaten kendisi kaynakların kısıtlı olduğunu itiraf ediyor. Benim çalışmam da Türkiye’de İlahiyat geleneği bu kadar eski olmasına rağmen hadis şerh literatürü ve geleneğinde ne yazık ki ilklerden. “Ne yazık ki” diyorum, çünkü alana girilmekte çok geç kalmış.

Tenkite önyargı kokan ve cevap üretmeyen bir eleştiri de “Diğer bir ifadeyle

yazar, bir literatür tarihinde cevaplanması gereken temel soruları incelemek yerine seçtiği kaynakların ilgisine göre metni inşa etmiştir.” şeklinde. Dolayısıyla insan şunu soruları yöneltmek istiyor: Bu temel sorular nelerdir? Açıklama yapmanız gerekmez mi? Bu tür kaç çalışma yaptınız, tecrübeniz nedir literatür çalışmalarında? Bir eleştiri ile ortaya çıktığınızda ona cevap veya alternatif de üretmelisiniz. Yoksa eleştiriniz temelsiz kalacaktır. Ben tekrarlıyorum, “Bu temel sorular nelerdir? Neden yaz(a)madınız metine?” Bunlara bir cevap geleceğini zannetmiyorum... Çünkü münekkit cevabını bilmiyor bu soruların. Zira bu alana ait bir sayfa dahi çalışması yok. O halde neden başkasını bu kadar rahatlıkla eleştirebildiğini anlamak çok güç. Ayrıca münekkit tartışmalı ve asırlardır cevap bekleyen bazı soru(n)lara cevap bulmamı beklediğini ifade etmiş. Bu beklentinin muhatabı olmak elbette güzel fakat şerh alanında hâlâ çalışmaya devam eden biri olarak alanın tam bir derya olduğunu belirtmeliyim. Dolayısıyla öyle sadece bir çalışma ile kuşatıcı sonuçlara ulaşmak mümkün değil. Bu konuda tevazu göstermekten hiçbir sıkıntı duymuyorum. Bu alanda henüz beş yıldır çalışıyorum ve daha katetmem gereken uzun bir yol olduğunun farkındayım.

Yazıda hâşiye ve ta'lîka yazımın ne zaman başladığı ile ilgili bir bölüm gündeme getirilmiş. Bu konuda farklı disiplinlere ait değişik tarihlendirmeler yapılmakta, kaynaklarda net asırlar zikredilmemektedir. Ancak genel kanı Memlûk ve Osmanlı ile ivme kazandığıdır. Yazar tarafından kaynaklardaki ihtilâflı bilgilerden derlenen bir paragraf hazine addedilmiş ve elbette eleştiri dile getirilmiş. Bana ait değerlendirme şu şekildedir:

Hadis şerhçiliğinin belirli bir seviyeye ve zenginliğe ulaştığı hicri IX. yy dan itibaren ise farklı telif türleri şerhlere eşlik etmeye başlamıştır. Şerh türünün bir tetimmesi olarak değerlendirilen bu türler hâşiye ve ta'lîkalar olmuştur.

Bu tespit, münekkit tarafından şu şekilde eleştirilmiştir:

Yazardan beklenen bu farklı görüşleri uzlaştırması veya gerekçelendirerek birini tercih etmesidir. Ancak bu yapılmamış ve ilk hâşiye-ta'lîka metinlerinin telif edildiği dönem konusu netliğe kavuşturulmamıştır.

Buradaki hicri IX. asır vurgusu ivme kazanma ve yoğunlaşmayı ifade içindir. Yazarın bunu öngörememesi veya yorumlayamaması ilginç. İlk ortaya çıkış tartışmaları kitapta daha önce yapılmıştı ve münekkitin bunu tekrar gündeme getirmesinin sebebini anlamak da hayli güç.

Haşiye ya da şerh müelliflerini telife iten sebeplerden “Okuyucunun bilgisinin yetersiz” olmasıyla neyin kastedildiği açık olmamakla tenkit edilmiş. Bunun neresi açık değil onu anlamak da zor. Şârih ya da muhaşşî (ki bazen müderristir bu kişiler) metinde okuyucular tarafından anlaşılması güç ibareleri açma gereği duyarlar genelde. Peki o halde okuyucunun anlayamayacağını

düşünmek, “okuyucunun bilgisinin yetersiz görülmesi” değil midir? İşte alanı olmayan konularda kalem oynatmanın mahzurları. Yazarın gündeme getirdiği başka bir konu tenkit/hâşiye yazıcılığı ilişkisi. Ben hâşiye ve ta’lika yazıcılığının gerekçelerinden biri olarak zikrederken tenkit olgusunu, yazar bunu benim tek düşüncem gibi ifade etmiş. Böyle bir iddia ya da düşüncemin olmadığı esere bakıldığında açıkça görülecektir. Şerh ve hâşiye yazıcılığında birçok etken öne sürülebilir ve eleştiri amacı bunlardan sadece biridir. Ayrıca tadrîs ve şerh/hâşiye yazıcılığı arasındaki ilişkiyi desteklediğim ona yakın eser az bulunmuş. Osmanlı’da müderris olup da şerh, hâşiye ve ta’lika yazan ve çoğu da Osmanlı döneminin en meşhur simalarından olan kişiler tespit edilmiş. Buna rağmen İbn Melek (ö. 821/1418’dan sonra), Yüsufefendîzade (ö. 1167/1754), İbn Kemâl (ö. 940/1534), Dâvûd-i Karsî (ö. 1169/1756), Mustafa Şevket Efendi (ö. 1291/1875), Yüsuf el-Harpûtî (ö. 1292/1876), Mehmed Trabzonî (ö. 1200/1786) isimleri söz konusu ilişkiyi delillendirmek için yeterli görülmemiş. Bir tezi/iddiayı desteklemek için bu sayı ve nitelik yeterli kabul edilmiyorsa, bu güne kadar öne sürülen birçok tezin çökmesi gerekir diye düşünüyorum.

Yine tadrîs ve hâşiye yazıcılığı ilişkisi çerçevesinde “Zira bu konuya örnek sadedinde isimleri zikredilen hâşiye müellifleri (Moğultay b. Kılıç, Sıbt İbnü’l-Acemî, İbn Hacer, İbn Kutluboga, Sehâvî vd.), yaşadıkları dönemin önde gelen âlimleridir ve klasik metinleri izah eden şerh-hâşiye türü eser telif etmeleri de son derece tabiidir.” eleştirisine ne demeli? Bu sayılanlar (ve münekkitt tarafından zikredil(e)meyen diğerleri) müderris olup, hadis alanında şerh, hâşiye ve ta’lika telif eden isimler. Benim tezime ise şu: Öyle ya da böyle eğitim faaliyeti ile uğraşan aynı zamanda teliflerde de bulunan birinin eserlerinin tadrîs faaliyeti ile yakın ilişkisi bulunmaktadır. Kaldı ki azımsanmayacak miktarda hâşiye ve ta’lika –ister hoca ister öğrenci tarafından kaleme alınmış olsun- ders ve eğitim süreçlerinde telif edilmiştir. Örneğin öğrenciden tez niteliğinde hocasının eseri üzerine ta’lika yazması istenir Memlûkler’de. Günümüz için meseleyi yorumlarsak, elinizde takip ettiğiniz bir ders kaynağı varsa, derse girmeden henüz hazırlık aşamasında, bu kaynak üzerine notlar alırsınız, varsa hataları düzeltirsiniz. İşte bunlar modern dönem hâşiye yazıcılığıdır. O halde tadrîs ve hâşiye yazımı arasındaki bu kuvvetli ilişkiyi eleştirmeye çalışmak ya da görmezden gelmek anlamsızdır.

Yazar tarafından tespit ettiğim birçok eserin yazma nüshalarını görmediğim, birçoğunun kütüphanelerde bulunduğu ve erişime açık olduğu söylenmiş. İfade aynen şöyle “Birinci Bölüm’le ilgili değinilmesi gereken diğer bir husus, yazarın yazma nüshalarla yeterince temas etmemesidir. Bu bölümde zikredilen eserlerin çoğu kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan...” Ama bu, sözde yazma eser kütüphanelerinde bulunduğu iddia edilen eserlere dair sadece üç örnek zikredilmiş. Şurasını belirtiyim bu üç eser de benim kitapta değinmemiş olduğum değil, farklı çalışmalardan nakille tespit ettiklerim. Açıkçası kritik edilen bir esere

yönelik temel bir eleştiri fazlaca delile muhtaçtır. Çünkü yazar/münekkit, benim tadrîs faaliyeti/hâşîye yazıcılığı ilişkisinde tespit ettiğim neredeyse onca örneği yeterli görmemişti. Peki kendi eleştirisinde geçen “eserlerin çoğu” ifadesi için zikredi(lebi)len sadece üç çalışma yeterli midir? Tabi ki yeterli değildir. Ayrıca bu boş bir ithamdan öteye geçecek bir nitelik arz etmemektedir. Zira çoğunun yazma hali mevcut değil ve var olanları da kaydettim. Gözden kaçanlar olabilir. Zira kitap yayınlandı, bir gün sonra benim ilk defa duyduğum bir *Nuhbe* hâşîyesi neşredildi. Böyle durumların bu tür çalışmalarda karşılaşılabilecek ve normal bir durum olduğunu başta söylemiştim. Suyûtî'ye (ö. 911/1505) ait bir eserin sadece yazma kaydını vermem, yani neşredilmiş olduğu bilgisini paylaşmamam da eleştirilmiş. Zikredi(lebi)len iki örnekten diğeri de İbn Gâzî'nin (ö. 919/1513) eseri. Onlarca eser arasında ikisinin neşredildiği bilgisini gözden kaçırmak bu denli sert bir eleştiri gerektirir mi, takdiri okuyuculara bırakıyorum. Bu arada şunu söyleyeyim, bu birkaç eser dışında literatüre kazandırılan onlarca hatta yüzlerce eser hakkında tek bir taltif veya takdir cümlesi yok yazıda.

Yazarın gündeme getirdiği diğeri bir konu Mollaibrahimoğlu'nun *Ta'likatü'l-kârî* tahkikini niye görmediğim. Anlaşılan çalışmada esas alınan neşirler de eleştiri konusu oldu. Yine farklı neşirlerden habersiz olduğu yönünde gereksiz bir çok eleştiri dile getiriliyor. Üstüne basarak belirtmek isterim ki bunlar zikredilmeyen ya da hata edilen değil, değişik neşirleri tercih edilen eserler üzerinden yapılan eleştiriler.

Sehâvî'ye (ö. 902/1497) nispet edilen bir hâşîye üzerinden hem *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* madde yazarına hem de bana eleştiri yöneltilmiş. “Zira Sehâvî'ye atfedilen bu hâşîye, ayrı bir metin olmayıp hocası İbn Hacer'in Tenkih nüshası üzerine yazdığı hâşîyeleri derlediği bir metindir.” şeklindeki eleştiride gözden kaçırılan veya ihtimal verilmeyen bir durum söz konusudur. İslâm telif geleneğinde hocaya ait metinlerin derlenmesi sırasında metne ziyadede bulunmalar veya eksiltmeler yapmak mümkündür. Aslında hâşîye ve ta'lika yazımın doğasında da bu sıklıkla görülür. Dolayısıyla Sehâvî'ye ait bir tecrîd çalışmasını madde yazarının bir telif gibi algılaması ve benim onu takip etmem çok garipsenecek bir durum olmasa gerek. Ayrıca Suyûtî'nin Nesâî (ö. 303/915) ve Ebu Dâvûd (ö. 275/889) üzerine yaptığı farklı çalışmaları, benim aynı çalışma olarak kabul ettiğim ve tezata düştüğüm izlenimi de ustalıkla yaratılmış. Yani kaynaklarda Suyûtî'ye atfedilen ve benzer isimler taşıyan eserler tespit edilmiş, bunlar üzerine yazılan şerh ve ta'likalardan bahsedilmiş, lakin yazar özellikle burada bir tezat olduğu imasında bulunmuş.

Belki daha önce de değinmiş olabilirim, fakat genel eleştiri bu yönde olduğunu için tekrar tekrar açıklamam gerekecek galiba. İsmi zikredilen tüm eserlerin izini sürmek, bunların muhteva analizlerini yapmak uzun vadeli bir

çalışma takvimi gerektirir. Başta da belirttiğim gibi bu çalışmanın birçok yeni çalışmaya kapı aralmasını umuyorum. Sonraki çalışmalarda her eser ile ilgili derin analizler yapılacaktır. Örneğin ben hâşiyeler ile ilgili ilk makalemi kaleme aldıktan sonra, kuvvetle muhtemel henüz bilinmeyen bazı eserler ile ilgili çalışmalar yapılmaya başlandı. Yakinen takip ettiğim bir çalışma olduğunu için söyleyeyim. Mehmed Medenî Trabzonî'nin *Nüzhe* hâşiyesi için aylarca çalışan bir yüksek lisans talebesi ile görüş alış verişinde bulunuyoruz. Hâşiyenin kendisi değil bu mesaiyi alan, bazı ihtilâflı bilgiler olduğu için müellifin kimlik bilgisi. Asıl hedefi bu tür araştırmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamak ve katkı sunmak olan bir çalışmadan neden ısrarla daha fazlası beklenip, eserde çok fazla eksiklik var algısı oluşturulmaya çalışılıyor anlamakta güçlük çekiyorum.

Münekkit "*Birinci Bölüm'de takip edilen bu metotla ilgili öncelikle üç türün birbirinden ayrımı hususunda biyografi ve fihrist türü eserlere itimat etmenin pek isabetli bir tercih olmadığı söylenmelidir*" ifadelerini kullanmış. Peki bizim birincil kaynaklarımız nelerdir? Hangi kaynaklara itimat edeceğiz? Burada yazma nüshaları incelemeniz gerekirdi denilecektir. Peki ya bahsettiğiniz bu eserler günümüze ulaşmamışsa, nüshaları yoksa ki münekkit de olduğunu iddia ettiklerine üç örnekten fazlasını ver(e)memiş. O halde buradaki problem nedir?

Aynı şekilde "Kaynaklarda verilen bilgiyle yetinilmesi" ve bunlara tam bir "teslimiyet" ile güvenilmesi şeklinde bir eleştiri var yazar tarafından dile getirilen. Benim burada verilecek bir cevabım yok. Neredeki bilgiyle yetineceğiz ve hangi bilgiye teslim olacağız, açıklamasını beklerdim. Çok net söylüyorum, böyle bir eleştiri olamaz. Sizlerin bilgi kaynaklarınız nedir? Bu tür bir çalışmada çoğunlukla kaynaklardaki bilgiye itimat etmek zorundasınız.

Yazar tarafından dile getirilen bir diğer eleştiri, "kitapta çalışmanın kapsamının ne olduğunu belirtilmemiştir." şeklindedir. Bunun da bir itham ve asılsız bir iddia olduğu belirtmeliyim. Çünkü henüz önsözde bunun bir literatür taraması olduğu, giriş niteliğinde bir çalışma niteliği arz ettiği, eserlerin tamamının muhtevasına girilmeyeceği, birkaç meşhur çalışma üzerinden içerik analizi yapılmaya çalışılacağı ifade ediliyor. Ama nedense bu ifadeler kitapta yok hükmünde kabul edilmiş ve bunun nedenini anlamak güç.

Yazar müellife nispet, aidiyet ve isimlendirilmelerle ilgili bazı hâşiyeler için yaptığım derinlikli araştırmayı da yeterli görmemiş ama neden yetersiz bulduğunu gösterir bir örnek yine vermemiş. Vermesi de güç zira eserlerle ilgili yazarın bilgisi ve donanımı ne yazık ki yok. Bu durumuna rağmen bence çok cüretkâr bir şekilde, "şöyle olmalıydı, böyle yapılmalıydı" şeklindeki direktiflerini rahatça dile getirebiliyor. Beş yıldır bu konuda çalışan biri olarak söyleyeyim, ben dahi hâlâ yeni verilere ve kayıtlara ulaşıyorum ve bazı kanaatlerimde değişiklikler oluyor.

Yazar bazı şahıs ve eser isimlerindeki ihtilâflardan da yararlanarak “eserde yanlışlıklar var” tenkidini yapıyor. Örneğin bir yerde *es-Sünenü'l-kübra* bir yerde *Sünenü'l-kübra* yazmışım. Şimdi üzülerek belirtmeliyim ki ben bu tür bir hatayı doktora tezi savunmalarında bile açık bir şekilde dile getirmeye gerek duymam. Not alır, adaya nüshada iletirim çoğunlukla. Ancak yazar, zaten henüz baştan hata aradığı için bunu da zikretmeden geç(e)memiş. Yine yazar, bir yerde benim “sessizliğime”, problemi çözmemiş olmama da takılmış. Hâlbuki, bir çalışma ilgili olduğu konunun bütün problemlerini çözecek diye bir kaide bulunmamaktadır. Bazen yeni bir problem icat eder çalışma ve bu da alana bir katkıdır. Yeni sorular/sorunlar koyuyorsa bir çalışma ortaya başarılı olmuştur.

Yazar, incelediğim hâşiye ve ta'likalara dair tespit ettiğim özellikleri -bu arada bu özelliklere “karakteristik” demem de eleştirilmiş- tabloya dökerek, bu özelliklerin hâşiye ve ta'lika değil genel olarak şerh türü çalışmaların özellikleri olduğunu belirtmiş. Peki burada şu sorulara cevap vermesi gerekmez mi; “hâşiye ve ta'lika nedir? Onlar da şerh türü değil mi? Elbette tespit edilen bu özellikler şerh, hâşiye ve ta'lika türünün bazı ortak karakteristik özellikleri. Zaten hâşiye ve ta'likaları şerhlerin mütemmim cüzü diye tanımlıyoruz. Yani iddia bunlar şerhlerin değil, sadece hâşiye ve ta'likaların özellikleridir şeklinde değil. Keşke bana ulaşıp “hocam burada tam olarak neyi kastettiniz” diye sorma zahmetinde bulunsaydı diye geçiyor içimden. Ama alelacele yapılan değerlendirmelerde sormaya fırsat kalmıyor muhtemelen.

Son bölümde bir iki râvî veya şahıs isminde hata bulan yazar, yine çok genellemeci bir şekilde eleştiri yapıyor. Son bölümde, eserlerin analizinde o kadar çok râvî ve müellif ismi geçiyor ki sayılması saatler alacaktır. Bunlardan birkaçını tespit edip, oradan eseri yermeye çalışmak çok da iyi niyetli bir davranış gibi görünmüyor. Yazarın öne sürdüğü diğer bir konu kaynakların hızlı taranmasına gelince açıkçası bu eleştiri birazcık itham ve bayağı önyargı kokuyor. Kitap için yapılan beş yıllık araştırma-yazı süreci hızlı tarama olarak nitelenemez. Burada münekkidin emeğe saygı göstermesini beklerim.

Sözün özü bu yazının iyi niyetle kaleme alındığını kesinlikle düşünmüyorum. Düşünmek istiyorum ama ne yazık ki bazı izler ve daha önce yaşananlar zihnimi kurcalıyor. Her şey bir tarafa kolektif bir okumanın ürünü olduğu izlenimi uyandıran yazının bu şekilde yayımı her şeyden öte akademik olarak etik bir davranış değildir. Bu konuda detaya girmek isterdim ama üzülerek belirtmek isterim ki akademik platform buna izin vermiyor.

Yazarın hâşiye ve ta'lika yazıcılığı konusuna, genelde şerh geleneğine hâkim olmadığını gösteren ve bu tür çalışmalarda yol haritası olacak bir örnek üzerinden bu bahse son vereyim. İbrâhim el-Gûrânî'nin (ö. 1101/1690) -ki kendisi *Nüzhe* muhaşşîsidir- İbn Hacer'i (ö. 852/1449) eleştirdiği birkaç yer

zikretmiştim çalışmada. Münekkit burada zikredilen bir tenkit değil, tashihtir değerlendirmesini yapıyor. İşte tam da burada, bu alanı bilmediğini, muhtemelen bir şerhi ve hâşiyeyi dahi baştan sona analiz etmediğini ortaya koyuyor. Bu tür teliflerdeki tashihler de bir eleştiridir. Ama hocaya/müellife sayęı sınırları içerisinde yapıldığından eleştiri/tenkit gibi algılanmaz. Sizlere de örnek olması ümidiyle.